

WARSZAWSKI UNIWERSYTET MEDYCZNY
MEDICAL UNIVERSITY OF WARSAW

Zakład Zdrowia Publicznego

Warszawa 15.10.2019r.

Dr hab. n. o zdrowiu Adam Fronczak
Kierownik Zakładu Zdrowia Publicznego
Warszawski Uniwersytet Medyczny

**Recenzja pracy doktorskiej na stopień doktora nauk o
zdrowiu mgr Tomasza Białasa**

***Pt. „Analiza i identyfikacja czynników wpływających na
konsumpcję nowych narkotyków (tzw. „dopalaczy”) wśród
młodzieży szkolnej w Polsce”***

Promotor: prof. nadzw. dr hab. n. med. Leszek Markuszewski
Promotor pomocniczy: dr n. med. Przemysław Rzodkiewicz

Ostra i skuteczna polityka narkotykowa w Europie i na świecie utrudnia handel narkotykami ale z drugiej strony staje się niestety stymulatorem dla producentów i dystrybutorów do wprowadzania na rynek szerokiego asortymentu nowych substancji psychoaktywnych, uspokajających, nasennych, halucynogennych lub euforyzujących. Grupa tych produktów ma działanie narkotyczne. Substancje te są nielegalne ale wprowadzony termin tzw. „legalne narkotyki” sugeruje, że można je nabywać i stosować. W Polsce przyjął się termin „dopalacze”, który sugeruje, że po ich zastosowaniu uzyskujemy poczucie siły psycho-fizycznej i lepsze samopoczucie. Co roku wprowadzanych jest do obrotu kilkadziesiąt nowych tego typu substancji. W naszym kraju służby medyczne notują liczne ciężkie zatrucia a nawet zgony po zastosowaniu tzw. legalnych narkotyków.

Przedstawiona mi do recenzji praca ma 160 stron, 64 tabele, 12 wykresów, kwestionariusz ankiety i 90 pozycji piśmiennictwa w tym 29 pozycji anglojęzycznych. Autor korzystał m.in. ze stron organizacji międzynarodowych zajmujących się problematyką narkotykową. Edycja pracy jest przejrzysta, wydana jest estetycznie i zasługuje na uznanie ze względów merytorycznych.

Doktorant w swojej dysertacji podjął się określenia częstotliwości, specyfiki i skali zjawiska używania „dopalaczy” przez polską młodzież szkolną w tym: analizy natężenia zjawiska ze względu na płeć, wiek, region i miejsce zamieszkania (miasto, wieś), status rodzinny a także przeanalizował kanały dystrybucji „dopalaczy” i co bardzo ważne dokonał analizy powodów sięgania po „dopalacze”. Dodatkowo dokonał charakterystyki młodzieżowych użytkowników „dopalaczy” i poziomu wiedzy o tych substancjach w Polsce.

We wstęp pracy doktorant dobrze opisuje problematykę tzw. „dopalaczy” w zakresie wpływu tych substancji na OUN, porównuje koszty wytworzenia nowych i starych narkotyków a także odnosi się do problematyki w zakresie definicji w ujęciu wymiaru sprawiedliwości a także przedstawia liczbę zatruć nowymi narkotykami w ciągu ostatnich czterech lat 2015-2018, z podziałem na województwa co jest zawarte w tabeli nr 3.

Cele pracy zostały prawidłowo postawione a hipotezy badawcze dobrze sformułowane. Do zrealizowania celów badania posłużono się narzędziem badawczym, którym była autorska ankieta audytoryjna. Wybór tego narzędzia przez doktoranta był związany z licznymi korzyściami m.in.: dużym poziomem zwrotności, krótkim czasem pomiaru, niskimi kosztami badania i jednolitymi warunkami prowadzenia pomiaru dla wszystkich respondentów. Badanie zostało zrealizowane przez ankietatorów, którymi byli pracownicy pionu oświaty zdrowotnej powiatowych stacji sanitarno-epidemiologicznych, właściwych odnośnie miejsce badania. Kwestionariusz ankiety audytoryjnej zawierał 40 pytań. Badaniem zostali objęci uczniowie drugich klas gimnazjów oraz uczniowie drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (zasadniczych szkół zawodowych, liceów ogólnokształcących i techników). Sugerowana wielkość próby to 2 500 uczniów a ankietę wypełniło 5500 uczniów różnych typów szkół.

Tak duża próba zasługuje na podkreślenie a jej analiza i szczegółowe opracowanie dostarcza nam wiarygodnej wiedzy nt. problematyki zażywania dopalaczy przez młodzież szkolną.

Analizę statystyczną wyników przeprowadzono na podstawie danych uzyskanych z badania ankietowego. Rozkład zmiennych ciągłych weryfikowano przy użyciu testu Shapiro-Wilka. Wszystkie analizowane w badaniu zmienne ciągłe nie miały rozkładu normalnego, w związku z tym do ich opisu użyto mediany i przedziału międzykwartylowego (ang. *interquartile range*, IQR). Istotność różnic między częstościami poszczególnych odpowiedzi w podgrupach respondentów analizowano przy użyciu testu χ^2 Pearsona. Jako istotny statystycznie przyjęto poziom prawdopodobieństwa testowego $p < 0,05$. Dane analizowano przy wykorzystaniu pakietu Statistica v13.1. Zastosowane testy statystyczne nie budzą zastrzeżeń i pozwalają na właściwe omówienie wyników i prawidłowe wyciągnięcie wniosków.

Przedstawienie wyników ze względu na wiele zadanych w kwestionariuszu pytań zajęło 35 stron w pracy. Wyniki zostały przedstawione czytelnie, estetycznie ujęte w wielu tabelach. Czytając i analizując wyniki możemy zająć stanowisko w odniesieniu do opisywanych problemów. Autor nie pozostawia pytań bez odpowiedzi. Dogłębnie przeanalizował odpowiedzi na postawione przez siebie pytania.

Kolejne 22 strony pracy doktorskiej to szczegółowe omówienie wyników, tak ważne ze względu w wieloaspektowość tematu. Autor precyzyjnie omawia temat informując nas, że podstawową kwestią staje się określenie zasięgu samego zjawiska. Badania doktoranta pokazują, że nowe narkotyki, obok alkoholu, papierosów i marihuany, są najpopularniejszą używką wśród polskiej młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej. Zasięg używania tych substancji kiedykolwiek w życiu określono na poziomie 10,3%, używania aktualnego (12 miesięcy przed badaniem) na poziomie 4,1%, natomiast używania bieżącego (30 dni przed badaniem) na poziomie 1,7%. Przy czym występują tutaj różnice związane z wiekiem respondentów, gimnazjaliści rzadziej sięgają po „dopalacze” (6,5% kiedykolwiek w życiu; 2,6% 12 miesięcy przed badaniem;

1,3% 30 dni przed badaniem), natomiast uczniowie szkół ponadgimnazjalnych częściej stosują dopalacze (odpowiednio 13,5%; 5,4%; 2%).

Doktorant umiejętnie przedstawia swoje wyniki w oparciu o badania wcześniej prowadzone w Polsce przez innych autorów i wyciąga prawidłowe wnioski. Dla przykładu: istotną cechą która silnie wpływa na użytkowanie nowych narkotyków przez młodzieżowego konsumenta jest płeć. Badania doktoranta pokazują, że uczniowie gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych znacznie częściej sięgają po nowe narkotyki (12,1%) niż ich koleżanki (8,0%). Jest to prawidłowość, którą wskazuje większość badań krajowych i zagranicznych. Z pracy dowiadujemy się, że badania własne pokazują, że w przeciwieństwie do różnic regionalnych, miejsce zamieszkania w podziale na wieś (10,3%) miasto małe/średnie (11,7%), miasto powyżej 100 tys. mieszkańców (8,7%) nie ma znaczenia dla częstości sięgania nowe narkotyki co może wskazywać na postępujące procesy globalizacyjne. Ważne kolejne wyniki pracy wykazały silny wpływ kontroli rodzicielskiej na używanie nowych narkotyków przez polskich uczniów. Młodzi ludzie mieszkający poza domem rodzinnym ponad połowę częściej (15,7%) sięgają po nowe narkotyki w porównaniu z kolegami mieszkającymi z rodzicami (9,5%). Mieszkanie z rodzicami stanowi jeden z najważniejszych czynników chroniących. Brak jednego z rodziców wpływa na zwiększenie używania „dopalaczy” z 8,9 % do 11,6%, natomiast brak rodziców zwiększa to ryzyko dwukrotnie (22,2%) czyli pełna rodzina stanowi istotny czynnik ochronny. Autor analizuje wiele innych zmiennych i robi to z pełnym profesjonalizmem co dowodzi, że opanował bardzo dobrze warsztat badawczy.

Doktorant po dokładnym omówieniu wyników przedstawia 6 wniosków, które są wynikiem przeprowadzonych badań i ich dokładną analizą. Dowiadujemy się, że po nowe narkotyki sięga co dziesiąty młody Polak, przy czym wiek, w którym robi to po raz pierwszy obniżył się do granicy 13-go roku życia. Obok alkoholu, papierosów i marihuany, są to najpopularniejsze używki, po jakie sięga polska młodzież. Cechy socjo-demograficzne, takie jak płeć, wiek, rodzaj szkoły mają wpływ na sięganie po „dopalacze” przez młodzież w Polsce. Mężczyźni częściej sięgają po nowe narkotyki niż kobiety (odpowiednio

12,1% i 8,0%). Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych dwukrotnie częściej korzystają z nowych narkotyków niż gimnazjaliści (13,5%; 6,5%), natomiast co czwarty uczeń szkół zawodowych korzysta z tych substancji. Poziom konsumpcji nowych narkotyków jest w kraju silnie zróżnicowany regionalnie (3-krotna rozpiętość pomiędzy województwem lubelskim a świętokrzyskim), natomiast miejsce zamieszkania (miasto/wieś) nie odgrywa tu znaczącej roli. Ważnymi czynnikami chroniącymi przed zażywaniem nowych narkotyków w Polsce są odpowiedni status rodzinny (pełna rodzina i zamieszkiwanie w domu rodzinnym), jak również wysoki poziom aspiracji zawodowych. Rynek detaliczny nowych narkotyków w Polsce, początkowo oparty na sprzedaży stacjonarnej, na przestrzeni lat przeobraził się i upodobił do modelu dilerskiego, znanego z handlu narkotykami tradycyjnymi, gdzie dilerami są zarówno obcy, jak i znajomi. Rynek hurtowy z kolei opiera się w istotnej części na sprzedaży przez Internet, tradycyjny i podziemny, czego efektem jest globalna reklama, specyficzne promocje oraz bezpośredni, anonimowy kontakt sprzedawcy z odbiorcą. Kanał internetowy umożliwia również dystrybutorom testowanie nowych substancji bezpośrednio na potencjalnych użytkownikach, dając tym drugim możliwość darmowego korzystania z narkotyków. Najważniejsze motywy sięgania młodych Polaków po „dopalacze” mają związek z rekreacją, dobrą zabawą i chęcią zaspokojenia ciekawości. Ważnym czynnikiem jest również konformizm grupowy, co ma związek z modelem wspólnej konsumpcji tych substancji w towarzystwie. Polska młodzież cechuje się relatywnie wysokim poziomem świadomości niebezpieczeństwa dla zdrowia, jakie niesie za sobą nawet incydentalne używanie nowych narkotyków, również w porównaniu z rówieśnikami z innych krajów UE. Połowa użytkowników poprzestaje na jednokrotnym zażyciu „dopalaczy”. Użytkownicy, zwłaszcza wielokrotni, starają się zmniejszać to ryzyko nie rezygnując z ich używania, poprzez mechanizmy redukcji szkód (kontrolowanie dawek, konsumpcja w grupie).

Praca, której podjął się autor i wykonał ją bardzo profesjonalnie rzuca nam światło na trudny temat jakim są nowe narkotyki tzw. środki zastępcze. Liczba przebadanych za pomocą autorskiego kwestionariusza uczniów znajduje moje uznanie. Dzięki pracy zakrojonej na tak szeroką skalę możemy być pewni, że, uzyskane wyniki są wiarygodne i mogą stanowić podstawę do budowania nowych programów prewencji przed niekontrolowanym stosowaniem dopalaczy przez młodzież szkolną. Mam nadzieję, że praca zostanie opublikowana w periodykach o szerokim zasięgu i wniesie istotny wkład w merytoryczne działania Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Edukacji a także policji i organów ścigania.

Mimo wielu pozytywnych ocen niniejszej pracy autor nie ustrzegł się kilku błędów. Na stronie 5 skrót „DRUID” powinien być przetłumaczony jako: prowadzenie samochodu pod wpływem narkotyków, alkoholu i leków. Na stronie 6 skrót „uopn” nie ma rozwinięcia. Na stronie 7 w linii 11 brakuje orzeczenia. Na stronie 13 w linii 5 brakuje słowa „działał”. Moim zdaniem wymaga korekty czyli właściwego skorelowania tabela nr 2 z wykresami nr 1 i 2 w zakresie % udziału katynonów i syntetycznych kannabinoidów w ogólnej puli substancji monitorowanych przez EWS. Na stronie nr 25 w linii 4 powinno być ...”czterech latach” a nie „trzech”... „na stronie 29 autor informuje o większej liczbie zgonów z powodu przedawkowania nowych narkotyków w ostatnich latach a wcześniej informuje nas o systematycznym spadku zażywania ich przez młodzież. Ta większa ilość zgonów to chyba efekt lepszej rozpoznawalności rodzaju zatrucia. Tabela nr 18 jest taka sama jak tabela nr 22 na stronie 78. Do cytowania danych wystarczy jedna tabela a nie jej powielanie. Inne drobne błędy stylistyczne czy interpunkcyjne nie mają wpływu na jakość pracy.

Podsumowanie

Praca napisana jest z dużą starannością, bez istotnych błędów językowych, interpunkcyjnych czy stylistycznych. Przedstawione błędy nie mają wpływu na pozytywną ocenę rozprawy doktorskiej. Praca stanowi rozwiązanie istotnego problemu badawczego a wyniki w sposób czytelny potwierdzają dobrze postawione hipotezy badawcze. Praca w pełni odpowiada wymogom stawianym opracowaniom naukowym na poziomie doktorskim. Stwierdzam zatem, iż rozprawa doktorska Pana mgr Tomasza Białasa pt. **„Analiza i identyfikacja czynników wpływających na konsumpcję nowych narkotyków (tzw. „dopalaczy”) wśród młodzieży szkolnej w Polsce”** stanowi samodzielne rozwiązanie problemu naukowego i dowodzi opanowania warsztatu naukowego. Praca spełnia warunki określone w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz.595 z późn. zm.)

Zwracam się zatem z wnioskiem do Wysokiej Rady Naukowej Instytutu Medycyny Wsi w Lublinie o dopuszczenie Doktoranta, mgr Tomasza Białasa do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Ze względu na nowatorskie, kompleksowe i bardzo szerokie przedstawienie problemu społeczno - medycznego dotyczącego tysięcy młodych Polaków i wskazanie wielu kierunków postępowania wnioskuję do Wysokiej Rady o wyróżnienie rozprawy.